

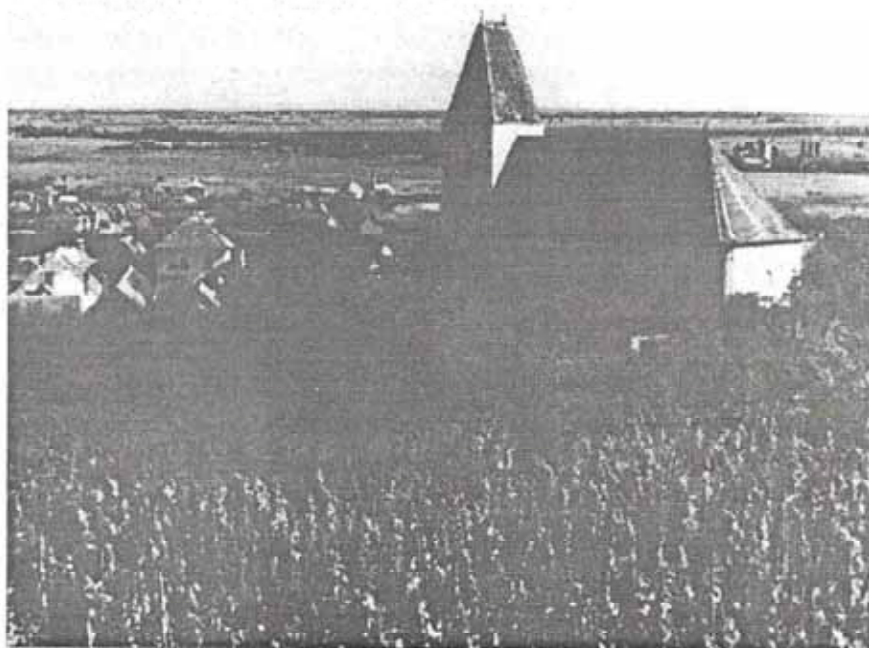
ARCHEOLOGICKÝ VÝSKUM RÍMSKO-KATOLÍCKEHO FARSKÉHO KOSTOLA SV. FILIPA A JAKUBA ML. V BRATISLAVE–RAČI

TOMÁŠ KRAMPL

Pamiatkový archeologický výskum Farského kostola sv. Filipa a Jakuba ml. v Rači, ktorý realizovalo v dňoch 22. apríla. až 12. mája 2003 SNM-Archeologické múzeum v Bratislave, pod vedením PhDr. J. Bartíka a PhDr. Z. Farkaša, bol podnietený komplexnou rekonštrukciou interiéru chrámu, vrátane odizolovania, pokládky podpodlažného vykurovania a následnej výmeny dlažby. Z tohoto dôvodu celoplošný výskum siahal až na výnimky (sakristia + päť hĺbkových rezov v rámci sektorového členenia) len do hĺbky 50"60 cm, t.j. do úrovne stavebného zásahu.

Charakteristika sakrálnej stavby

Starobylý ranogotický chrám svätých apoštolov Filipa a Jakuba ml. (obr. 1), nachádzajúci sa na južnom úpätí Malých Karpát, so zásadnou V–Z orientáciou, v obytnej zástavbe

Obr. 1 Farský kostol sv. Filipa a Jakuba ml. v Bratislave-Rači

Alstrovej ulice, vznikol podľa výnimočnej architektúry – tzv. Chorturmkirche (hranolová veža nad chórovou časťou presbytéria) a taktiež najnovších objavov nástenných malieb na zač. 14. storočia, t.j. niekedy pred decéniom 1310 – 1320 (Smoláková 2004, 23–24). Architektonická konfigurácia svedčí pre okruh rakúskych kostolov, čo poukazuje na nemecké osídlenie dediny. To dokumentuje aj listina Dietricha, maršála rakúskeho vojvodu a bratislavského župana z 24. júna 1313, kedy sa pri urovnávaní sporu medzi opátstvom Heligenkreutz v Rakúsku, vlastníkom susedných Vajnor, a mestom Bratislava ohľadom lesa, ležiaceho v katastri Vajnor spomína ako sused po nemecky Rača – *Retschendorf* (Podolák 1989, 25). Taktiež najneskoršie v rokoch 1295 – 1296 bolo zavŕšené delenie prédií Okol a Rača, kedy synovia Beňadika – Ján a Peter, zemanovia zo staršej dediny Okol používali predikát *de Ocoly* a vnuci Raču sa označovali *de Racha*.

Gotické presbytérium, zaklenuté jedným poľom krížovej klenby s mohutným a sekundárne opracovaným svorníkom, pieskovecovými vyžľabenými rebrami s pôvodným tmavosivým náterom a klinovými konzolami, bolo uzatvorené polygonálnou apsidou na východnej strane a otvorené lomeným triumfálnym oblúkom do lode. Gotický charakter sanktuária dokumentujú aj objavené pastofórium v severnej stene, výklenok sedílie v južnej stene i pôvodné špalety troch gotických okien, neskoršie barokizovaných.

Loď chrámu s gotickými obvodovými múrmi bola v druhej polovici 18. storočia barokovo upravená a to pristavanými piliermi, pre udržanie novej tehlovej klenby. Unikátnym objavom pri pamiatkovom výskume boli kazematové prístupy na pôvodnú gotickú emporu v oboch stenách chrámu. V rokoch 1888 – 1889 za farára Mórica Alstra bola loď predĺžená asi o 8 m, o čom svedčí aj nápis pod chórom:

PIIS FIDELIUM PAROCHIANORUM
OBLATIS AMPLIATA ET REFECTA
ANNO DOMINI 1888

Rozmery chrámu zodpovedajú približne *mensurae regalis*, ktorá v 14. storočí dosahovala 180,051 cm (Zubácka – Zemene 1995, 143). Tak dĺžka chrámu 35,8–36,2 m zodpovedá približne 20 kráľovským siaham, z toho presbytérium tvorilo 5,5 siah (9,5–9,7m) a loď 14,5 siah (26,3–26,5m). Šírka lode 10,2–10,45 m tvorila necelých 6 kráľovských siah a šírka presbytéria 4,7–4,8 m trocha presahovala 2,5 siah. Šírka sanktuária bola približne polovicou jeho dĺžky, v pomere 1:2 a taktiež polovicou šírky lode chrámu. Pôvodný chrám o 8 m kratší meral 26,96 m, čo tvorí presne 15 kráľovských siah a pomer jeho dĺžky k dĺžke sanktuária činil 3:1.

Dlažby a kultúrne vrstvy

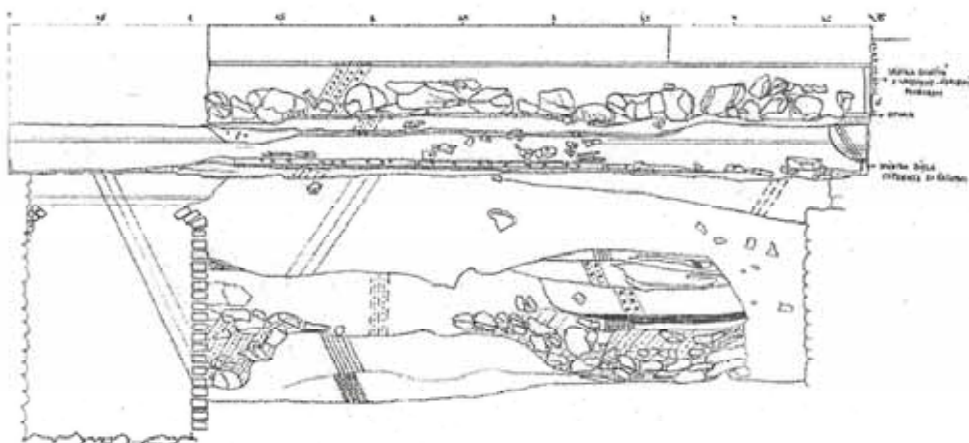
Po odstránení lavíc bolo identifikovaných šesť tehlových poľí rozličných rozmerov pri jednotlivých barokových pilieroch lode chrámu. Tieto polia boli ohraničené recentnou kvadratickou žltá-béžovou opukovou dlažbou o rozmere 30 (32) x 30 (32) cm, ktorú osadil podľa Račianskej farskej kroniky farár Móric Alster v rokoch 1888 – 1889, kedy došlo k vyššie spomínanej poslednej prestavbe chrámu. Tehlové polia najpravdepodobnejšie kopirovalo, resp. presahovalo usporiadanie lavíc na začiatku 20. storočia, keďže ako lacnejší materiál narušoval estetiku opukovej dlažby, čo si vyžadovalo jeho prekrytie drevenými lavicami. Túto hypotézu potvrdzuje aj výbeh tehlových poľí pri pilieroch D – E a B – C presne 1,3 m z každej strany a ich vzájomné prerušenie meralo 2,6 m, čo umožňovalo prístup na jednej strane k jaskynke Panny Márie Lurdskej a objavenému Božiemu hrobu pod ňou v severnej stene chrámu, a na strane druhej k antipodicky umiestnenej betónovej

štvorcovej báze 100 x 100 x 20 m, nalepenej na južnú stenu chrámu. Základy bázy boli obložené trojradom tehíel s vtlačeným kolkom REIDNER UTODAI. Funkcia bázy sa nedala archeologickým kontextom špecifikovať.

Tehlové pole pri pilieri B narúšala opuková dlažba s dlaždicami väčšieho formátu 42 x 42 cm, pod ktorými sa našla 5 cm hrubá humózna vrstvička s nálezmi kovania krížika – prívesku, kúsky dreva, železné klince s prikorodovaným drevom a mincami – 20 h z roku 1924, 10 h z roku 1928 a razba z roku 1939 – Slovenská republika. Tento zásah je datovaný *post quem* do 40. rokov 20. storočia a pravdepodobne súvisí s odstránením časti lavíc medzi piliermi B a C, pravdepodobne s osadením spovedeľnice, ktorá prekryla betónovú bázu.

Tehlové polia obsahovali viacero druhov tehál rozličných rozmerov a najpravdepodobnejšie už sekundárne umiestnených, najmä pre pomiešanie kolkov v rámci jedného tehlového poľa. Identifikovali sme osem druhov kolkov (tab. č. 1). Kolok č. 3 mal kolopis EMERICH RÖSSLER RINGOFEN ZIEGELEI, s vyobrazením tehliarskej vysokej pece. Datovaný je po roku 1870 a identifikuje produkciu tehál Imricha Rösslera v Devínskej Novej Vsi. Kolok č. 4 môžeme interpretovať ako C(omes) I(oannes) P(alffy), datovaný je do 19. storočia. Kolok č. 2 datujeme podľa paralel do druhej polovice 19. storočia a jedná sa o Reidnerovu tehliu v Bratislave. Tehla s kolkom č. 5, o rozmeroch 25,5 x 18 x 6 cm má paralelu s dlaždicou, nájdenou v Dóme sv. Martina v Bratislave, taktiež s kolkom L s rovnakými hastami no menšími rozmermi 23 x 16 x 5 cm (Pálená krása 2004, 44, č. 210).

V priestore sanktuária bola opuková dlažba rozobraná zásahom z roku 1949, kedy bol inštalovaný nový hlavný oltár postavený na pieskovecovej podeste s hrúbkou 20 cm. Táto podesta stála na mohutnom betónovom sokli, ktorý zvýšil pôvodnú niveletu v polygonálnej apside asi o 26 až 27 cm. Betónom bolo zaliate celé sanktuárium. Podľa Profilu I/a (obr. 2), fragment opukovej dlažby, naväzujúci na dvojžitú omietku s karmínovo-červeným náterom na južnej stene sanktuária, ukazoval pôvodnú výšku podlahy v apside určite v čase od roku 1889 do 1949. Táto úroveň bola zdvihnutá o 12 až 13 cm oproti nivelete opukovej dlažby v lodi chrámu. Opuková dlažba v polygonálnej apside výškovo s miernou odchýlkou 2,5 – 5 cm v podstate korešpondovala s tehlovou architektúrou, t.j. radom 20 tehál o rozmeroch 26 x 13 x 5 cm, kladených na hranc a spájaných maltou, a 7 polopálených tehál o rozmeroch 26 (25–27) x 13 (15)

Obr. 2 Profil I/a v sanktuáriu

Obr. 3 Sanktuárium – relikty gotickej dlažby + tehlivé pole

x 5 cm, kladených na plocho, umiestnených 30 cm na západ od konca pieskovecovej podesty hlavného oltára (obr. 3) Tento tehlový stupeň, bol postavený priamo na staršej gotickej dlažbe a mohol súvisieť s osadením barokového oltára za farára Jána Rexu v roku 1762, no jeho funkcia zostáva nevyjasnená. Pôvodný neogotický oltár bol situovaný hlbšie do polygonálnej apsidy v roku 1901, asi v úrovni dnešného hlavného oltára z roku 1949 (Havlovič 2002, 29–30) Schod predpokladáme v západnej časti sanktuária pod triumfálnym oblúkom, t.j. skôr niekde medzi tehlovým poľom a ostentím krypty č. 1, no jeho presná lokalizácia nie je možná.

Staršie dlažby sme zachytili v SO 1 (SE II), v SO 6 a 7 (SE III), v SO 9 (SE I), ďalej v SE VII a VIII. Na dlažbu sme narazili najskôr v SE VII, nalepenú na barokový pilier E z jeho západnej časti, ktorá niveleticky súvisela s jeho soklom a teda je neskoršia, resp. súčasná s barokovou úpravou lode. Bližšie sme preskúmali až dlažbu v SE VIII, v jeho juhovýchodnom rohu, kde sa približne 12 až 13 cm pod povrchom (niveau po odnesení opukovej dlažby) nachádzala tehlová dlažba. Tehly svetločervenej farby, nekolkované, mali rozmery 25 x 25 x 5 cm, boli diagonálne kladené vzhľadom na pozdĺžnu os chrámu a to pod uhlom 45°–50°. Lôžkom tejto dlažby bola biela malta o hrúbke asi 2–3 cm a pieskové podložie približne 9 cm. V Sonde č. 1 zostala in situ len jedna tehla, ukotvená v maltovom lôžku, ktorá tiež vykazovala diagonálne umiestnenie na os chrámu. Rovnaká a najlepšie zdokumentovateľná situácia sa nachádzala v Sonde 7 (obr. 4). Tehlová dlažba 10–15 cm pod povrchom s jasne rozlíšiteľnou estetikou kladenia – asi 52 cm od okraja sondy sa na diagonálne kladené tehly dlažby napájal pás rovnako rozmerných tehál rovnobežný s priečnou osou chrámu. K tomuto pásu tehál ďalej prislúchali trojuholníkové tehly (polovičky – 25 x 25 x 35,4 cm) s preponou ležiacou na hrane štvorcových tehál. Podložie bolo rovnaké ako v SE VIII a Sonde 1. Sonda 6 taktiež poskytla doklady o tehlovej dlažbe, ktorá však bola len v hĺbke 8–10 cm pod povr-

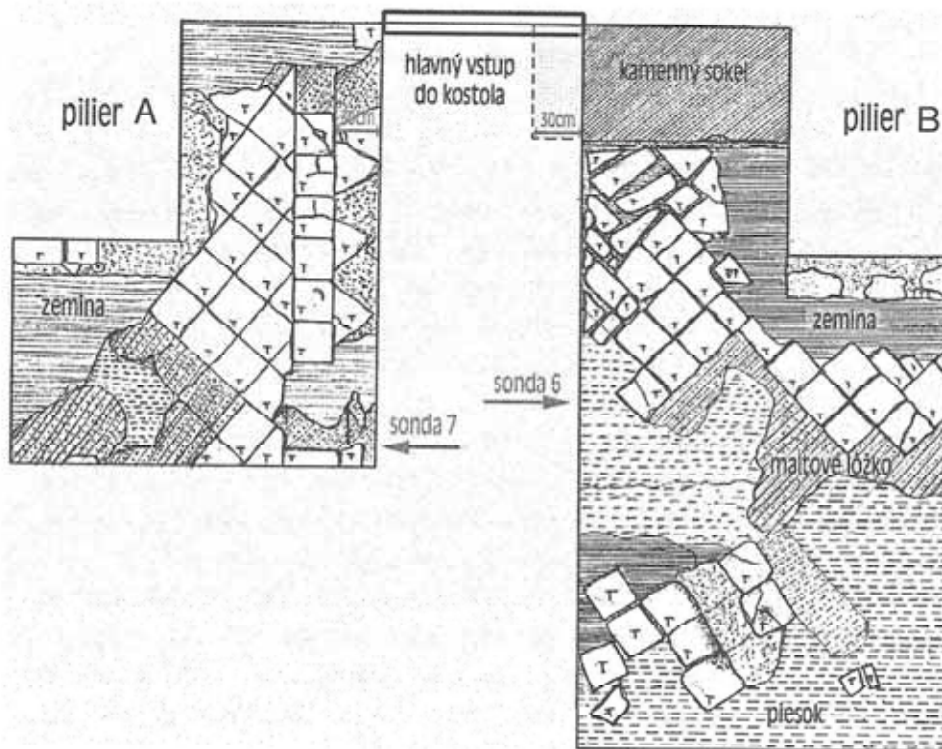

Obr. 4 Tehlová dlážka v SO 7 (SE III)

chom a v južnej časti sondy ju tvorili tehly ulomené a nepravidelných tvarov. Je zaujímavé, že kamenný sokel, odhalený v Sonde 6 presahoval 30 cm do hlavného vstupu a taktiež s priečnou osou chrámu paralelný pás tehál v Sonde 7 bol posunutý od verají hlavného vstupu asi 28 cm, čo môže poukazovať na posunutie hlavného vstupu na východ pred Alstrovou prestavbou o 28–50 cm (obr. 5). V SE IV, IX sme tehlovú dlažbu nezachytili. V Sonde 2 sme pri južnej stene lode chrámu našli dvojitý rad pozdĺžne dovnútra sondy naukladaných tehál o rozmeroch 30 x 15 cm, navzájom zviazaných bielou maltou v rovnakej nivelete ako diagonálna tehla v Sonde 1. Dvojitý rad tehál pokračoval zo Sondy 2 do Sondy 1, kde sa nachádzali tehly rozličných rozmerov 19 x 19 cm a 22 x 11 cm.

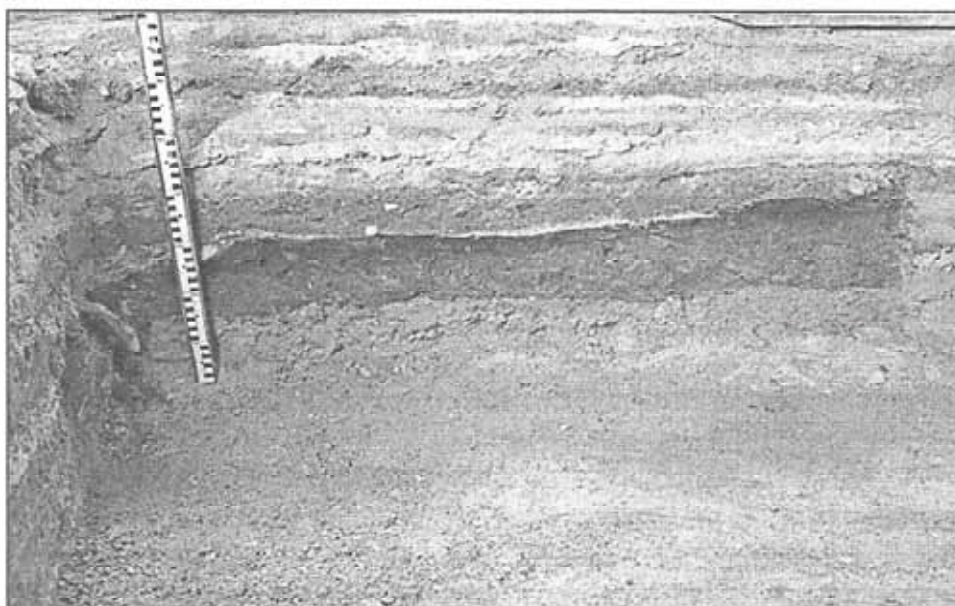
V sanktuáriu sa našla in situ len stará gotická dlažba v Sonde 9, a to v blízkosti pieskovcovej podesty hlavného oltára a 73–74 cm pod ňou. Tehly boli kvadratické, o rozmere 20 x 20 x 3 cm z karmínovo-červenej jemne plavenej hliny. Podkladom bola biela maltová vrstva, ktorá sa zachovala až k múrom sanktuária, kde sa na oboch stranách priamo napájala na bielu omietku. Podľa Profilu I/a (obr. 2) na severnej strane končila priamo nad soklom severného múra sanktuária, pričom na južnej strane sa nachádzala asi 20 cm nad soklom južného múra sanktuária.

Pod tehlovou barokovou dlažbou a jej príslušnými podloziami (malta, piesok) v lodi chrámu sa nachádzala jemná tmavohnedá násypová zemina o hrúbke asi 6–16 cm (v normále 6–9 cm) a pod ňou bezprostredne spálený horizont, evidentný na Profiloch VIII/a,b, IX/a, SO 7/a,b,c, SO 6/a,b, s príslušnou vrstvičkou tmavohnedej jemnej hliny (obr. 6). Pod spáleným horizontom sa našla žltá štrkovo-pieskovo-maltová vrstva o hrúbke asi 4–10 cm (na Profile SO 7/c až do 18 cm). Postupné odkrývanie tzv. JV bloku v SE VIII potvrdilo, že spálený horizont je vlastne vrstva jemnej hliny, ktorá je na povrchu zmiešaná so sadzami a niekde je hlina prepálená do červena – Profily SO 7/c, SO 6/b, a najmä VIII/b. Spálený horizont doka-

Obr. 5 Relikty tehlovej dlažby v SO 6 a SO 7 (SE III)

zuje požiar v sakrálnom priestore a je dokumentovateľný len v SE III, VIII a IX v lodi chrámu, pričom kultúrne vrstvy v priestore pod gotickou emporou v SE IV a VII sú evidentne novšie a pôvodné vrstvenie nezostalo zachované. Taktiež v sanktuáriu sa podobná situácia nezachovala, kvôli novším zásahom, no tu na Profiloch I/a,b (obr. 2) sa asi 6–7 cm nad tzv. oblúkovým murivom zachytila 2 cm hrubá prepálená hlinka. Od pieskovej podesty hlavného oltára bola v hĺbke 154 – 158 cm, pričom vyššie menovaný spálený horizont v lodi chrámu dosahoval približnú hĺbku 93–110 cm (rozdiel 50–60 cm). Spálený horizont je narušený kryptou č. 4 v Sonde 7, teda je starší, t.j. pred barokovou prestavbou chrámu. Pre hornú hranicu datovania požiaru je dôležitý hrot šípky z kuše, nájdený priamo na červenom horizonte tzv. JV bloku v SE VIII. Kuša sa prestáva používať ako bojový nástroj s tureckou expanziou v Uhorsku. Spodnú hranicu datovania umožňuje denár Mikuláša Redwitza – razba z rokov 1430 – 1434 zo spodku kameňa, padnutého do kolovej jamky na Profile VIII/b, v ktorej sa našli zvyšky spáleného kola, súvisiaceho so spáleným horizontom. Teda požiar v chráme, pri ktorom najpravdepodobnejšie zhorela drevená podlaha, resp. drevený inventár – najmä lavice datujeme do druhej polovice 15. storočia až prvej tretiny 16. storočia, čo naznačuje aj reštaurátorský výskum, keďže niekedy v druhej tretine 16. storočia vznikli v presbytériu nástenné maľby Krista s apoštolmi podľa drevorezieb L. Cranacha z rokov 1510 – 1515 (Šurin – Sabo, 2003). Celková niveleta gotickej dlažby v lodi bola asi 30–45 cm pod recentnou opukovou dlažbou a v súvislosti s úrovňou gotickej dlažby v sanktuáriu bola o 10–25 cm nižšie ako táto. Vyššie spomínanú štrkovo-maltoú vrstvu, ktorá je dokumentovaná na via-

Obr. 6 Profil SO 7/a – detail

cerých miestach v lodi, použili pravdepodobne na odizolovanie, keďže pod ňou sa nachádzala mazľavá mokrá svetlosivá hlina ako súčasť podložia a vzlínavosť spodných vôd je v tomto kostole markantná, poznateľná najmä na múroch.

Kamenné architektúry

Archeologickým prieskumom interiéru chrámu sme objavili tri významnejšie stavebné celky (obr. 7):

- SE IV a VII – relikť zadného západného múra staršieho, tzv. predalstrovského chrámu s podpornými bázami pre piliere a stĺpy starších empor;
- SE IX – fragmenty murív a kruhová báza bližšie nešpecifikovateľnej funkcie;
- SE I – zaoblené murivo v sanktuáriu.

Pozostatky zadného západného múra staršieho chrámu (obr. 8) sa našli približne 10 cm pod opukovou dlažbou, kladenou na maltovitej šutoline. Bol vytvorený z lomového kameňa, spájaného maltou. Šírka múru činila 140–145 cm; bol zviazaný s bočnými stenami lode chrámu a zasahoval 22,5 cm svojej šírky do piliera D a 32,5 cm do piliera C. K múru boli nalepené 4 bázy, vytvorené neskoršie ako spomínaný múr, technikou spájania kameňa, tehiel a malty. Báza č. 1 a č. 6 priliehali k severnej i južnej stene chrámu. Vzdialenosť medzi bázami bola približne 130–140 cm. Mali rozličné rozmery:

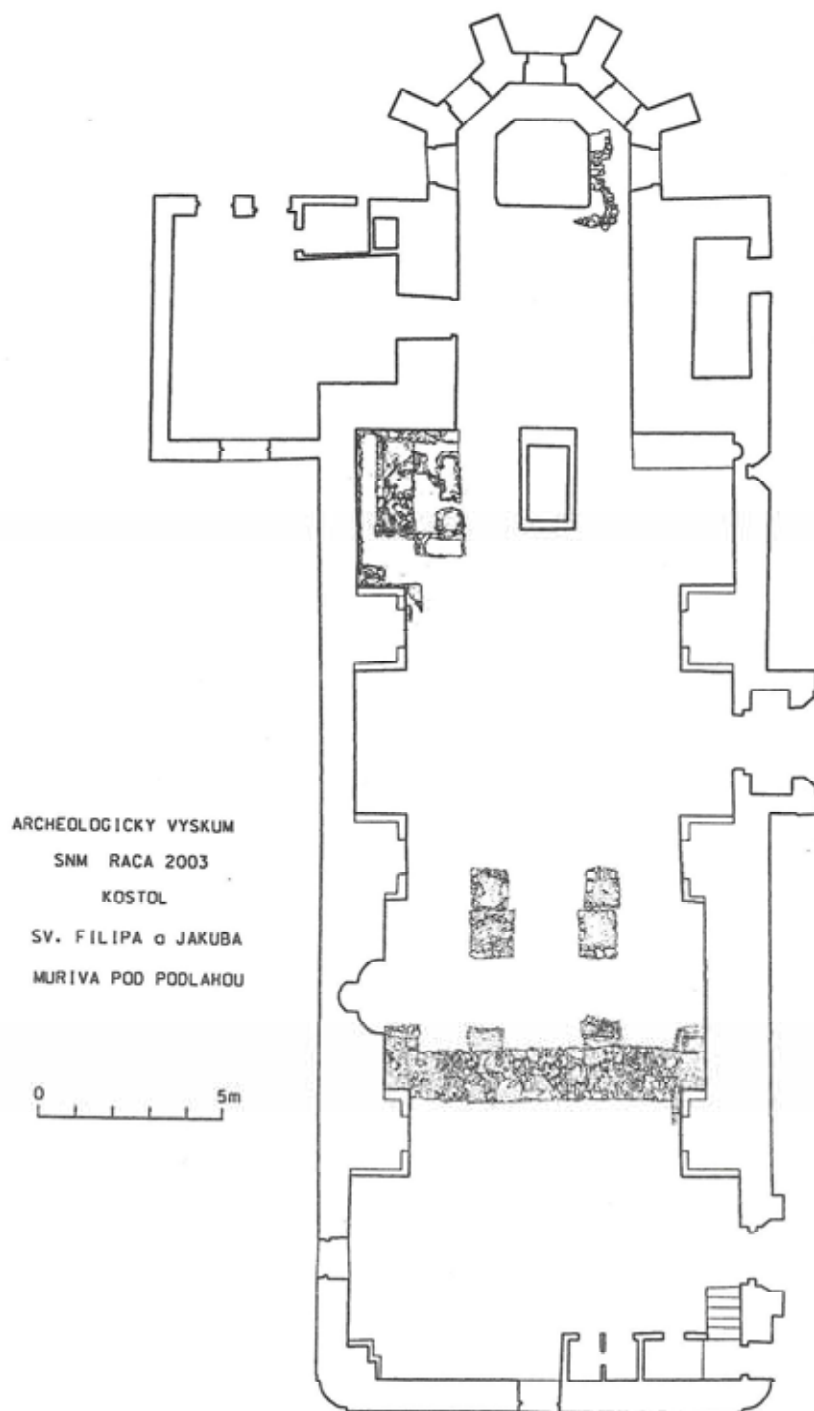
Báza č. 1 – 80 x 80 cm

Báza č. 2 – 100 x 90 cm

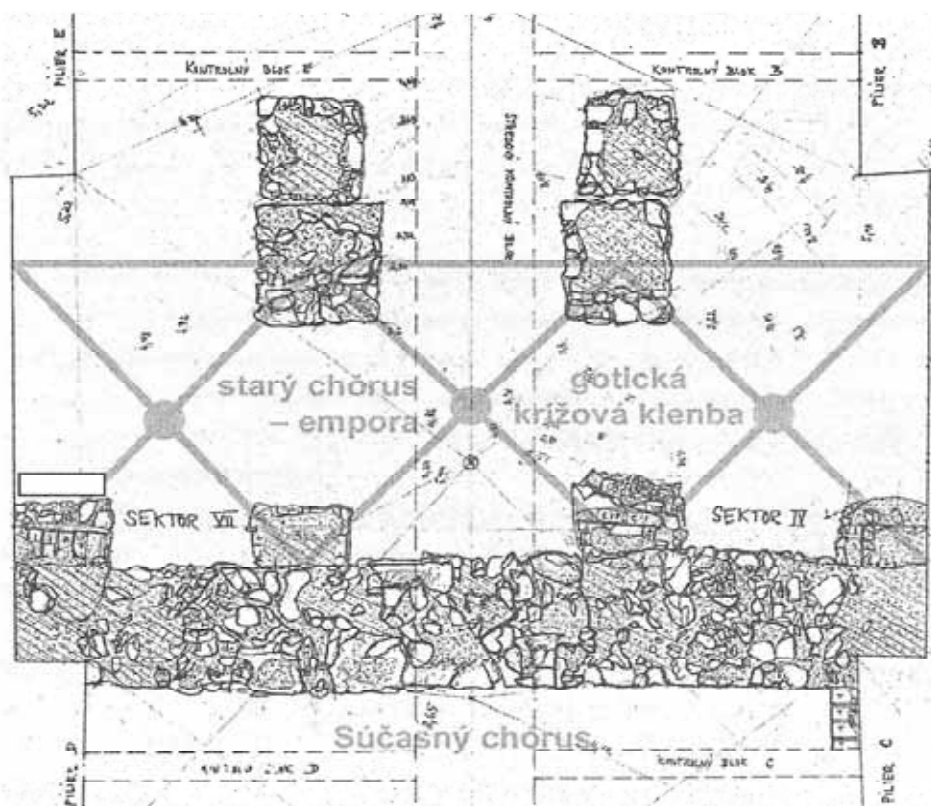
Báza č. 5 – 95 x 65 cm

Báza č. 6 – 90 x 65/70 cm

Na povrchu bázy č. 2 sa našla zabudovaná tehla s kolkom CIP a na bázach č. 5 a 6 odtláčok menovaného kolku, čo poukazuje na tehle grofa Jána Pálffyho, ktorého

Obr. 7 Celková situácia zachytených kamenných architektur v chráme

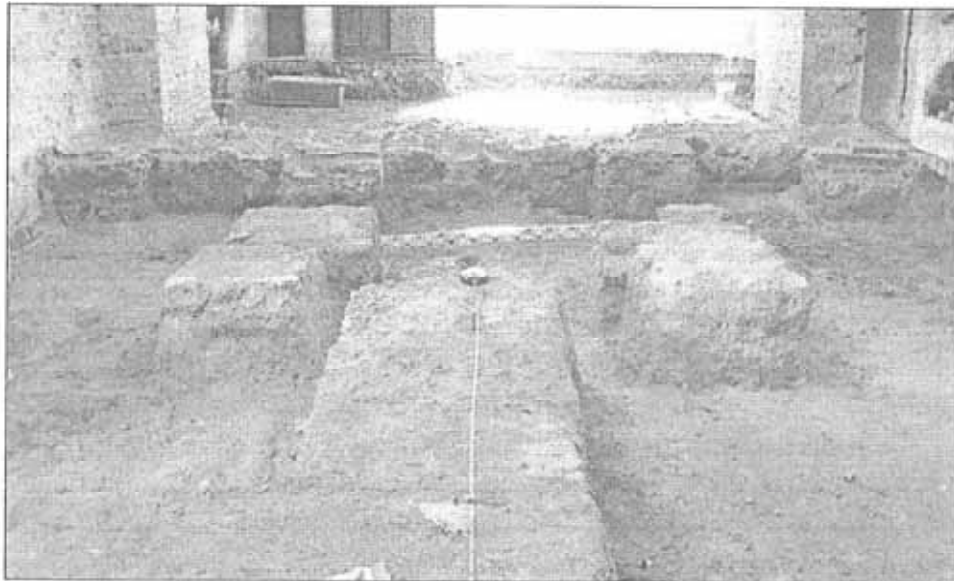

Obr. 8 Kamenné architektúry v SE IV a VII

potomok Jozef Pálffy z Erdödu sa v roku 1818 zaslúžil o prestavbu a zväčšenie dreveného chóru. Toto spoľahlivé datovanie umožňuje *chronostikon* na epitafnej doske, zabudovanej na exteriérovej severnej stene lode chrámu pri zakristii:

PĪA. LIBERALITATE
 PRINCIPĪS. IOSEPHĪ. PALFFĪ. AB. ERDÖD
 ET. OPERA. POPVLI RECSENSĪS
 CHORVS. HĪC
 VETERI. LIGNEO. AETATE. VITIATO
 NOVVS. ET. AVCTIOR SVBSTITVTVS. EST

Pendantami týchto štyroch báz na oporné piliere sú dve bázy na stĺpy toho istého štrukturovania murív v rovnakej osi s bázou č. 2 a 5 (obr. 9). Tieto držali čelo chóru, ktoré sa nachádzalo medzi piliermi B a E, v ktorých sa pri pamiatkovom výskume našli do pilierov zapustené fragmenty dvoch drevených hranolov. Ich funkcia zostáva zatiaľ nedoriešená. Báza č. 4 mala rozmery 110 x 90 cm a báza č. 8 rozmery 110 x 95 cm. Vzájomná vzdialenosť týchto báz bola 2,05 m a vzdialenosť od báz k pilierom asi 2,9–3 m. Pálffyovské bázy pre stĺpy chóru boli predsunuté a západnou časťou nalepené na bázach z lomového kameňa, architektonicky, funkčne i zložením korešpondujúcich so zadným západným múrom staršieho gotického chrámu. Mali rozmery – báza č. 3: 130 x 100 cm a báza č. 7: 130 x 115

Obr. 9 Kamenné architektúry v SE IV a VII z východu

cm. Ich vzájomná vzdialenosť činila 1,7 m a vzdialenosť od zadného múra 2,45–2,55 m. Presne v pomyslenej priečnej osi prechádzajúcej oboma bázami sa na južnej a severnej stene lode chrámu našli pandantívne kamene a odtlačky rebier krížovej klenby z nich vychádzajúce. Na južnej stene lode sa po asanácii omietky objavili evidentné stopy po založení klenby a nad ňou výstup zo schodiska zabudovaného v stene chrámu. Podobná situácia sa opakovala aj na južnej strane, dokonca s výstupom, zakončeným lomenou klenbou. Spomínané črty architektúry svedčia pre gotickú kamennú emporu s trojitou krížovou klenbou. Neskorogotická polygonálna päťka, objavená v zásype krypty č. 2 v sanktuárii mohla patriť ku konštrukcii empory.

Zadný západný múr gotického chrámu bol zhodený pri veľkej prestavbe v rokoch 1888 – 1889, ako to dokumentuje epitafná doska v interiéri pri pilieri D. Niveláciou sa potvrdilo, že spolu s múrom bola čiastočne upravená aj výška „pálfovských“ báz. Hĺbka od pieskovcovej podesty hlavného oltára sa pohybovala od 64,7 – 73,7 cm. Len báza č. 7 vykazovala miernu odchýlku 77,1 cm. Medzi bázami č. 5 a 6 sme vykopali rez X s úmyslom zachytiť základy zadného múra i báz. Báza č. 5 mala hĺbku asi 80 cm, t.j. približne 90–91 cm pod povrchom. Základy múru boli len 11 cm hlbšie (asi 102 cm pod povrchom), no tento údaj nie je exaktný pre fažku, mokru, flovitú, náplavovú šedú hlinu, ktorá zneprehľadňovala situáciu.

Okolo bázy č. 2 a 90–100 cm vybiehajúcej k báze č. 3 v nivelete 29–35 cm pod povrchom bez opukovej dlažby sa našiel kultúrny zásah – násyp svetlohnedej veľmi sypkej zeminy s uhlíkmi, fragmentmi tehál, drobnou vápnovinou a s množstvom železných fragmentov a keramických artefaktov, sklom a kosťami. Pravdepodobne sa jedná o zásyp pracovnej jamy bázy č. 2 z roku 1818, alebo až z obdobia prestavby chrámu v rokoch 1888/1889. Obsahoval keramiku najmä úžitkového charakteru – varnú trojnožku, zvonka čiernu, opálcnu, ucho krčaha s kolkom na uchu, glazovanú keramiku s floreálnymi a lineárnymi motívami, misky, taniere, pokrievky, železné predmety taktiež úžitkového charakteru – klince, kolíky, objímku

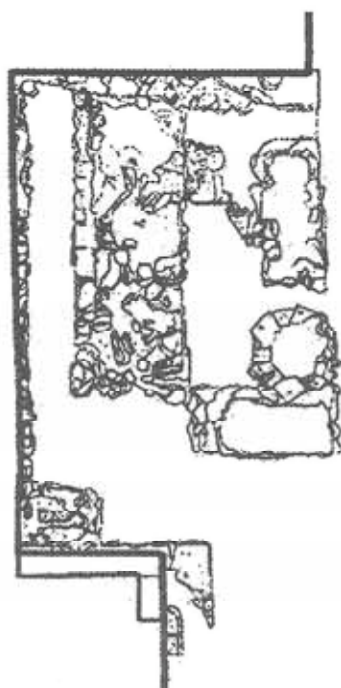
na drevenú žrd, čepeľ kosáka, resp. vinohradníckeho nožka, železný násadec na oškrabovač kôry zo stromov (?), fragment podkovy, vešiakovitý a pántovitý predmet. Kosti boli ľudské (stehenná kosť) i zvieracie; sklo priehľadné biele, tabuľové. Podobné vrstvy sa našli v SE II na Profile SO 10/a a v Sonde 4 v sanktuáriu, obe v približnej hĺbke 20–24 cm od úrovne povrchu. Z tejto vrstvy v Sonde 10 pochádza i denár cisára Leopolda I. z roku 1693. Podobná vrstva sa objavila i v Reze Y v SE I, kde boli keramické fragmenty s tmavozelenou glazúrou a oranžovým profilom zaliate maltou. Avšak táto sa nachádzala až 45–52 cm pod povrchom.

V SE III a VIII boli odkopané podporné múriky (sokle) pre schody, umožňujúce prístup ku kazematovým schodiskám na gotickú emporu, ktoré boli netradične zabudované v obvodových stenách lode chrámu, začínajúc v pilieroch B a E. Múriky boli vytvorené z lomového kameňa, spájaného maltou, z povrchu zaliate maltou; boli nalepené na steny a piliere a z ostatných strán lícované. Múr pri pilieri B mal dĺžku 155 cm a šírku 75–80 cm a múr pri pilieri E dĺžku 170 cm a šírku 60 cm. Po nivelácii mali oba múry hĺbku koherentnú s vyššie popísanými kamennými architektúrami v SE IV a VII, teda múr pri pilieri B 66,9–69,2 cm a múr pri pilieri E 64,6–71,6 cm pod úrovňou pieskovcovej podesty hlavného oltára. Okrem toho múr B bol o 15 cm kratší v dĺžke a zároveň 15 cm širší ako múr E. Táto rozmerová disproportionálnosť bude súvisieť pravdepodobne s miernou dislokáciou verajší vstupu do chrámu asi o 30 cm na východ o čom svedčí aj estetika a uloženie tehlovej dlažby v SE III, Sonde 7 (obr. 5).

V SE IX sme odkryli komplex murív rôzneho časového a neznámeho funkčného určenia (obr. 10–11). Spod bočného oltára Nepoškvrneného počatia Panny Márie vystupovali dva múry a to paralelne so severnou stenou lode chrámu. Oba múry boli z lomového kameňa, spájaného maltou, lícované zo severnej aj južnej strany. Múr bližšie k severnej stene chrámu bol od nej vzdialený asi 50 cm, vybiehal 1,48 m spod bočného oltára, bol široký 80 cm, no spolu so základovým soklom na severnej strane meral 98 cm, resp. 1 m. Menší a kratší, s ním paralelne prebiehajúci múr vybiehal 80 cm spod bočného oltára a mal šírku 50 cm. Od múra so soklom bol vzdialený 62 cm. Zo severnej strany sa na ňom nachádzali spadnuté balvany a väčšie kamene z južnej strany opálené požiarom, ako to dokumentovala i časť Profilu IX/a. Zo západnej strany bol menší múr rozobratý. S múrom so soklom bol zviazaný v jeho JZ rohu kolmý múr o dĺžke 1,2 m a šírke 60 cm, taktiež z lomového kameňa, spájaného maltou. Z južnej, východnej i západnej strany bol lícovaný a ako múr so soklom na západe, tak tento na severe boli rozobrané. Medzi kolmým múrom a menším paralelným múrom sa nachádzala kruhová báza o priemere 78–80 cm, ktorá zjavne narušovala kolmý múr. Stavbe bola odlišná od zvyšných murív – zmiešanie kameňa, vápenatejšej malty a gotických štvorcových dlaždíc o rozmere 20 x 20 cm. Vzájomné prepojenie menšieho paralelného múra, kruhovej bázy a kolmého múra sme skúmali v Reze W, ktorý nám túto domnienku vyvrátil. Najhlbšie siahal tzv. kolmý múr – 200,7 cm od pieskovcovej podesty hlavného oltára, t.j. asi – 141 cm pod povrchom. Menší paralelný múr mal základy situované plytšie.

Pri interpretácii týchto kamenných architektúr vychádzame z troch skutočností:

1. nález ranogotickej fresky s výjavom Kalvárie zo začiatku 14. storočia s otlakom po vodorovnej oltárnej menze, ďalej s otlakami čelných rebier na severnej časti východnej steny lode a najmä kamenný článok zbehu rebier na nároží víťazného oblúka (reštaurátorský výskum, sonda č. 3, Šurin – Sabo, jún – júl 2003);
2. nález podobného zbehu rebier na severnej obvodovej stene lode chrámu;
3. nález sekundárne zabudovaného svorníka pri sokli barokového piliera F.

Obr. 10 Sektor IX – kamenné architektúry

Archeologický výskum vylučuje potenciálny bazilikálny trojloďový charakter chrámu v prvej etape jeho existencie, keďže sa nezachovali žiadne kamenné základy stĺpov, ani pracovné jamy po ich potenciálnom úplnom odstránení a dve kamenné bázy pod stĺpy gotickej empory vôbec nekorešponujú s pomyselnou osou kruhovej bázy, ktorá je sama o sebe ojedinelá. Už Mária Smoláková upozornila na zaujímavú nálezovú situáciu a interpretovala ju ako ranogotický typ baldachýnového, resp. cibóriového oltára, ktorého jediný pandant sa nachádza v Kostole sv. Tomáša v Moste na Ostrove a vznik ktorého je datovaný pred rok 1315, kedy sa spomína jeho oprava (Smoláková 2004, 25; Kubičková 1967, 137). Tento názor potvrdzuje práve odkryv kruhovej bázy, ktorej povrch tvoria gotické karmínovočervené štvorcové dlaždice a ktorá svojou polohou korešponduje s priebehom severnej steny sanktuária, resp. s dĺžkou severnej časti východnej steny lode. Umiestnenie bázy vytvára v SV rohu lode štvorcový priestor o rozmeroch 2,4 x 2,4 m. Nález sekundárne zabudovaného a opracovaného svorníka s tromi vyžľabený-

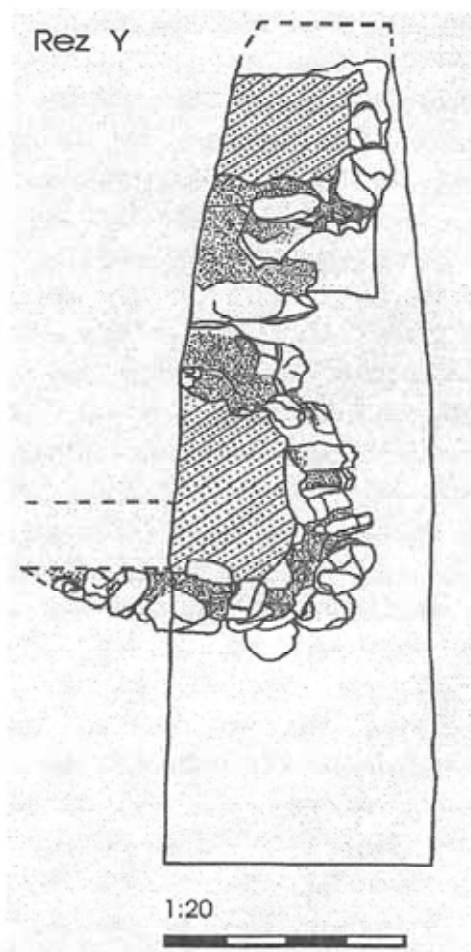
Obr. 11 Kamenné architektúry v SE IX

mi rebrami s dvojitým okosením pri barokovom pilieri A (profilácia i typ kameňa ako u rebier v sanktuáriu), teda v bezprostrednej blízkosti pri architektúrach, pre vyosenie jedného rebra, ktoré nedosadá kolmo na priebeh ostatných dvoch rebier, je skôr mysliteľný pre gotickú emporu, ktorej pomyselné polia gotickej krížovej klenby mali obdĺžnikové rozmery 2,9 x 3,2 m. Pandant kruhového sokla na južnej strane, konkrétne v Sonde 2 sme nezachytili, no reštaurátorský i pamiatkový výskum priniesli rovnaké zistenia ranogotickej fresky i odtlačkov čelných rebier lomenej krížovej klenby (Šurin – Sabo, jún – júl 2003, sondy č. 5–7) a taktiež dve malé gotické okná nad sebou, z ktorých jedno presvetľovalo priestor pred freskou, teda pod baldachýnom a druhé nad ním (Gojdič – Zvedelová – Timková 2003, sonda č. 21 a č. 27). Existencia oboch gotických okien nad sebou vylučuje taktiež pôvodné trojlodie.

Hypotéza o funkčnom zaradení kruhového sokla v systéme murív v SE IX k cibóriovému oltáru zo začiatku 14. storočia nevyhnutne predpokladá zaradenie tzv. múra so soklom a s ním previazaného kolmého múra do etapy pred výstavbou kostola, t.j. do 13. storočia. Jednalo by sa teda o staršiu, najpravdepodobnejšie sakrálnu stavbu prédia Racha! Po odstránení bočného oltára Nepoškvrneného počatia Panny Márie sa nepotvrdilo previazanie múra so soklom s východnou obvodovou stenou lode chrámu. Predpokladáme skôr, že sa bude jednať skôr o čiastkové rozobratie základov pri stavbe gotického chrámu na začiatku 14. storočia ako o interiérovú záležitosť, aj na základe vyššie spomenutých interdisciplinárnych výsledkov.

Nivelácia potvrdila, že architektúry v SE IX boli zrezané približne 20 cm nižšie ako zadný západný múr a bázy v SE IV a VII, t.j. gotické múry 91,2 – 98,7 cm (asi 32–40 cm pod povrchom), menší vybiehajúci paralelný múr 109,3–116,6 cm (asi 50–57 cm povrchom) pod pieskovcovou podestou hlavného oltára. Po komparácii hĺbky soklov základových murív, sokel väčšieho paralelného múra mal hĺbku 113,1–116,3 cm a bol tak asi o 30 cm nižšie ako sokel severnej steny lode chrámu – 84,7 cm pod pieskovcovou podestou hlavného oltára. Pre porovnanie severný sokel steny veže a zároveň sanktuária mal hĺbku 83,4 cm, pričom južný až 97,9 cm. Táto skutočnosť taktiež poukazuje na rozdielnosť stavebných fáz. Niveleta kruhovej bázy – 100,3–101 cm (41–42 cm pod povrchom) súhlasí s úrovňou spáleného horizontu, t.j. s pôvodnou gotickou úrovňou v lodi chrámu.

Hĺbkové sondáže v SE I (sanktuárium), reprezentované Rezi Q a Y, pomohli odhaliť ďalšie zvyšky kamenných architektúr. V Reze Y medzi pieskovcovým soklom hlavného oltára a južným múrom veže i polygonálnej apsidy sme zachytili oblúkové murivo o šírke asi 95 cm, čím korešponduje s hrúbkou základu paralelného múra so soklom v SE IX (98 cm) (obr. 12). V Reze Q sme potom prešetrili jeho priebeh (obr. 13). Zaoblené murivo z lomového kameňa, spájaného maltou z vnútornej strany lícované, tvorilo výsek kružnice s vnútorným polomerom asi 2,66 m. Na severnej strane evidentne bolo narušené (rozobrané) kryptou č. 2 a na juhu ešte evidentnejšie kamenným soklom múru veže (sanktuária), s ktorým sa nám nepodarilo nájsť previazanie. Murivo malo hĺbku – 163,05 cm od pieskovcovej podesty hlavného oltára. Nachádzalo sa v sivej, mazľavej, jemnej fľovitej náplavovej hline, ktorá priamo doliehala na stenu krypty č. 2 podľa Profilu I/a. Podobná situácia bola v Reze U v lodi ako to dokazuje Profil SO 7/c. Funkcia tohto muriva zostáva žiaľ neznáma, no ak by sme hypoteticky zaradili stavbu pred chrám zo začiatku 14. storočia, môžeme uvažovať o staršej sakrálnej stavbe, teda apside neskororománskeho sakrálného objektu alebo centrálnej stavbe. Rýchly prieskum v oblasti vífazaného oblúka v Sonde 3 v úplnom závere výskumu nepriniesol žiadne doklady o centrálnej stavbe (vnútorný priemer 5,32). O zaoblenom murive, inak bez sprievodných nálezov môžeme vysloviť iba jeden bezpečný fakt: je staršie ako krypta č. 2, keďže

Obr. 12 Rez Y v sanktuáriu

ných truhel sa nám objavili i na Profiloch IV/c, V/a, VI/b, t.j. v časti Alstrovej dostavby a ľudské kosti sa najhojnejšie vyskytovali v priestore pri zadnom západnom múre gotického chrámu. Hroby boli narušené a sú dokladom pochovávaní okolo staršieho kratšieho chrámu.

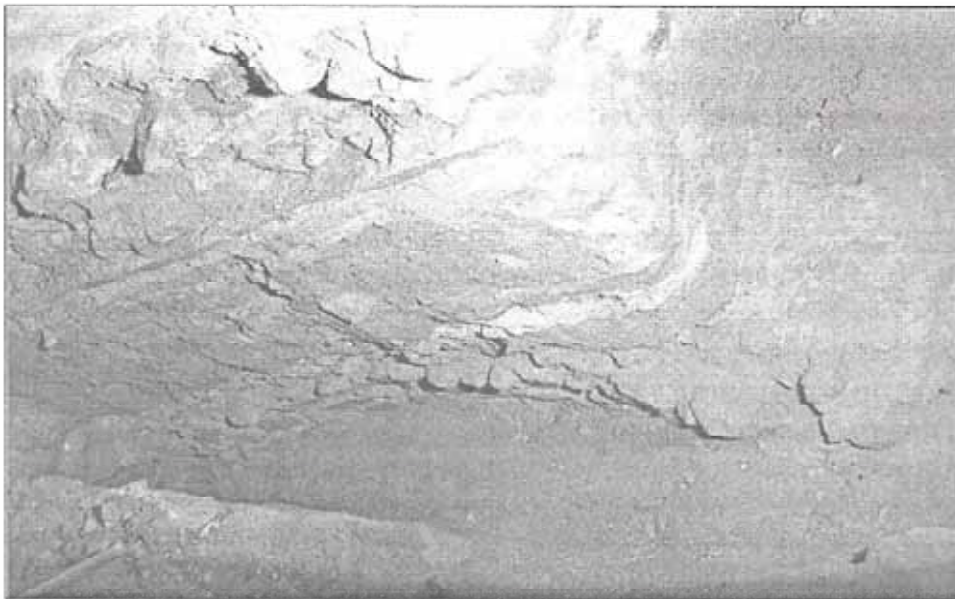
Krypty

Podľa zápisu v Račianskej farskej kronike z roku 1754 za farára Jána Rexu bola zriadená v chráme krypta. Posledným pochovaným bol farár Karol Kadecký v roku 1858. Pri jaskynke Panny Márie Lurdskej v SE VII, vedľa piliera D, priamo nad zhodeným zadným západným múrom staršieho chrámu sa nachádzala druhotne umiestnená (1888 – 1889) epitafná doska, ktorá identifikovala ďalšiu zosnulú pochovanú v chráme – Máriu Jozefu, Evu Franciscu, Paulinu de Hohenfels, dcéru Karola VI., bavorského kurfirstra. V roku 1747 ovdovela a za čias Francúzskej revolúcie ušla do Rače a tu v roku 1797 zomrela. Iný náhrobný nápis druhotne zabudovaný v severnej stene sanktuária, písaný po nemecky spomína pána Daniela Neumanna s manželkami (?) a dvoma deťmi, ktorý zomrel roku 1715 a mal

po odstránení zasypu, ktorý ju vyplňal, sme vo východnej časti v hĺbke 2,323 m našli kamene spájané maltou, pokým ostatné dno krypty nebolo kamenné. Na skutočnosť, že je starší ako samotný chrám poukazuje aj Profil I/a (obr. 2), kde sa rysuje pracovná jama južného základového múra sanktuária, zasypaná mokrou hlinitou zemou, hnedosivou až hrdzavou s kameňmi (pôvodná zem prevzdušnená, vybraná pri výkope z pracovnej jamy). Celkovú situáciu kultúrnych vrstiev v sanktuáriu značne narušila novoveká krypta.

Hroby

Asi 25–30 cm od bázy č. 6 pri severnej stene lode chrámu priamo pod Božím hrobom bola odkrytá jediná fragmentárne zachovaná spráchnivená a narušená kostra človeka o výške približne 170 cm. Mŕtvy ležal na chrbte s pripaženými rukami s orientáciou Z–V a s hlavou na západ. V lone kostry sa nachádzali fragmenty tehál so sypkou maltovinou. Lebka bola rozbitá. Kostra ležala na mazľavej sivej hline známej z Profilov VI/a, VII/c i z Rezu X. Sprisovodné nálezy neboli žiadne, len prstencová pracka z opaska so zelenou patinou pri báze č. 6. Iná rovnaká sa našla medzi bázou č. 5 a stredovým kontrolným blokom tiež v mazľavej hline. Obe mali hrúbku 1 cm a vnútorný priemer 2,5 cm. Zvyšky dreve-

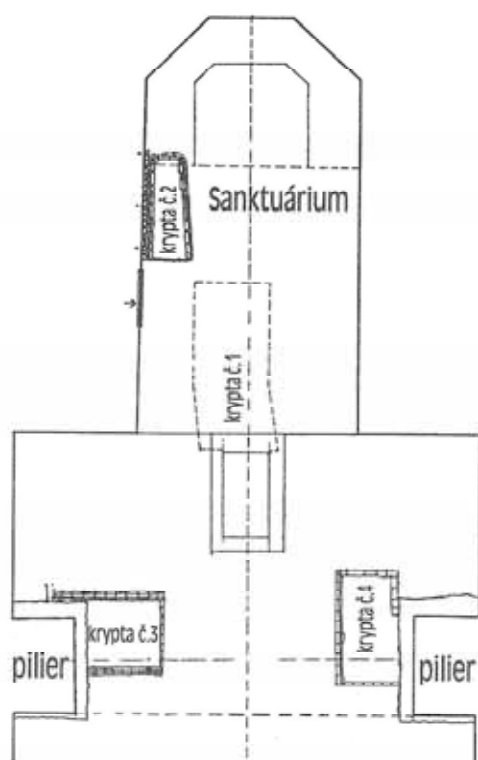

Obr. 13 Polooblúkové murivo v Reze Q

60 rokov (?). Nemožno presne verifikovať, či sa slovné spojenie „*alda ruhet*“ vzťahuje na interiér chrámu, alebo náhrobný kameň pochádza z cintorína v okolí chrámu.

V chráme sme okrem známej krypty na čele lode so schodiskom (krypta č. 1) našli ešte tri iné krypty. Všetky krypty boli postavené z tehál a mali valenú tehlovú klenbu (obr. 14).

Krypta č. 1 mala obdĺžnikový pravouhlý pôdorys so šírkou 1,65 m. Bola netypicky vytočená do severnej strany od vstupu symetrického s pozdĺžnou osou chrámu a celková dĺžka činila 3,88 m. Do krypty sa vstupovalo schodiskom o šírke 1 m s kamenným orámovaním s vonkajšími rozmermi 1,6 x 2,7 m. Toto sa nachádzalo na čele lode chrámu, pričom východná časť vstupu hraničila so sanktuáriom a presne korešpondovala so začiatkom víťazného oblúka sanktuária. Šírka ostenia vstupu 1,6 m zodpovedala 1/3 šírky sanktuária. Vstup bol zakrytý hnedo-červenou travertínovou náhrobnou platňou s erbami v basreliéfe, veľmi zošúchanými. Ostenie vstupu do hrobky sa nachádzalo v rovnakej nivelete ako opuková dlažba a našli sa v ňom tehly s kolkom B S B. Najvyššie miesto valenej tehlovej klenby krypty č. 1 bolo zachytené v Sonde 5 a ležalo asi 20 cm pod niveletou ostenia krypty, resp. pod povrchom v lodi chrámu. Nad klenbou krypty sa nachádzal šutolinový, tmavohnedý násyp s ľudskou sánkou, stavcami z chrbtice, ďalej klince, kamene, keramika. Zásyp rovnakej koexistencie sa vyskytoval i v susediacej Sonde 3. Nad týmto zásypom predpokladáme vrstvu opukovej dlažby, avšak komplexne odstránenej pri inštalácii nového hlavného oltára v roku 1949. Interiér hrobky tvorili dve ľudské kostry, relikty drevených truhiel s reliéfnymi, plastickými kovami sériovej výroby z foriem – protómy anjelských tváričiek s krídlami (4 kusy), kalichovité kratéry s nodusom a prehodenou drapériou, florealne kovania – slimákovitá rozvilina (5 kusov), listovitý ornament, latinský trojlístkovitý kríž s horiacim srdcom a kotvou (symboly teologálnych cností – viera, láska, nádej). Na spodku južnej steny sa nachádzal odvodňovací kanál, v ktorom bolo kovanie z truhiel, čo svedčí

Obr. 14 Krypty

a apsidy, ktorý zároveň tvoril severné ohraničenie krypty. Západná stena, vykladaná s tenkých tehál (dlažobných ?) s dĺžkou 1 m bola vzdialená od verají vstupu do sakristie 50 cm. Východná stena rovnobežná so západnou bola kratšia o dĺžke 75 cm. Obe spomenuté steny boli kolmé na kamenný sokel severnej steny sanktuária. Rozdielnosť rozmerov šírky bočných stien spôsobila šikmý priebeh južnej steny. Celková dĺžka krypty bola 2,65 m. Ako jedinú sme kryptu č. 2 aj vykopali. V zásype sme našli najmä kamenné architektúry, pred barokovou prestavbou chrámu – neskorogotickú polygonálnu pätku stĺpa, špaletu gotického okna, či dverí (?) a taktiež zvyšky strešného korýtka zo 14. až 15. storočia. V spodnej časti sme medzi narušenými ľudskými kosťami, prevažne v západnej časti krypty našli kľúčovitý predmet (?) a pracku z opasku (?). Po nivelácii mala krypta hĺbku 229,3–232,3 cm pod pieskovicovou podestou hlavného oltára. Celková predpokladaná výška krypty bola asi 1,4 – 1,5 m. Krypta č. 2 podľa Profilu I/a (obr. 2) narušala oblúkové murivo a bola staršia ako baroková prestavba chrámu. Stratigrafia nad kryptou je situovaná tesne za východnou stenou krypty a žiaľ, nezohľadňuje vrstvenie priamo nad kryptou.

Krypta č. 3 bola objavená v SE IX. Jedná sa o tehlovú stavbu pravouhlého obdĺžnikového pôdorysu so severojužnou orientáciou, so šírkou 190 cm a dĺžkou západnej steny 165 cm a východnej až 239 cm. Krypta bola nalepená na sokel barokového piliera F, i keď pôdorysná situácia naznačuje skôr zásah piliera do krypty. O tom môže svedčiť najmä ne-tradičný výbežok východnej steny krypty a nejasné naviazanie na východnú stranu sokla

o zatopení komory, ktoré spôsobilo premiešanie kostí, fragmentov truhiel, kovaní a ich posunutie k odtokovému kanálu, ako o tom svedčila nálezová situácia.

Krypta č. 2 bola objavená v Sonde 4 v SE I (sanktuárium). Sonda 4 obsahovala mierne pod povrchom v západnej časti pri prahu a verajach vstupu do sakristie bohatý kultúrny zásah s tmavohnedou, sypkou zeminou, rovnakou ako zemina pri báze č. 2 v SE IV. V nej sa našli početné fragmenty glazovanej keramiky z tanierov, mís, misiek i hrncovitých nádob, ďalej železné klince, sklo, zuhoľnatené drevo, omietky, kosti (i stolička prežúvavca) a taktiež úlomok opukovej dlažby (!). Asi po 25 cm sme v 2/3 Sondy 4 smerom k apside narazili na nestabilnú žltú, maltovito – vápennú zeminu, pričom sme sa prepadávali. Približne 20 cm nižšie sme objavili zvyšky zaklenutia pozdĺžnych múrov krypty, klenba bola úplne prebúraná a krypta zasypaná. Mala tehlový charakter, kvázi lichobežníkovitý pôdorys, v podstate kopírujúci tvar truhly. Krypta bola nalepená na sokel severného múra sanktuária

pilieria F. Valená klenba s niveletou 28 cm pod opukovou dlažbou zostala zachovaná až na JZ časť, kde bola prebúraná a týmto otvorom i do približne 80 % svojho priestoru zasypaná. Vnútoraná časť krypty nebola vyčistená.

Krypta č. 4 bola objavená v SE II, Sonde 1 a 7. Taktiež tehlová krypta pravouhlého, obdĺžnikového pôdorysu, no s orientáciou východ – západ a evidentne nalepená na sokel barokového piliera A. Krypta mala rozmery 125 x 260 cm, bola zasypaná a jej valená klenba zjavne narušená v JV a Z časti. Podľa Profilu SO 7/a krypta narušovala spálený horizont a teda je datovaná *post quem*, pričom maltové lôžko tehlovej barokovej dlažby pokračuje aj nad ňu, preto je chronologicky staršia, resp. súčasná s tehlovou dlažbou. Interiér krypty taktiež ako pri krypte č. 3 nebol vyčistený.

Záver

Archeologický výskum rímsko-katolíckeho Farského kostola sv. Filipa a Jakuba ml. v Bratislave-Rači potvrdil historickú zmienku vo farskej kronike o predĺžení lode chrámu na západ, za farára Mórica Alstra, v rokoch 1888 – 1889. K zadnej stene staršieho chrámu z lomového kameňa, spájaného maltou, prislúchali dve kamenné bázy rovnakej koexistencie, ktoré korešpondovali s odtlačkami rebier krížovej klenby gotickej empory i s výstupmi zo schodísk v južnej i severnej stene lode chrámu. Verifikovala sa aj zmienka nápisu, zabudovaného na exteriéri severnej steny chrámu, podľa ktorého Ján Pálffy a račiansky ľud v roku 1818 nahradili starý drevený chór novým a pevnejším.

Funkcia kamenných architektúr odkrytých v severovýchodnej časti chrámu (SE IX) je zatiaľ neznáma. Na základe objavu ranogotickej fresky Krista na Kalvárii, za bočným oltárom Panny Márie Nepoškvrneného počatia a jej orámovaní relikty lomeného oblúka, a taktiež nálezu odtlačku rebra na severnej stene chrámu (SE IX), predpokladáme existenciu tzv. cibóriového oltára v tomto priestore.

V polygonálnej gotickej apside sanktuária bolo objavené staršie zaoblené murivo z lomového kameňa a najpravdepodobnejšie sa jedná o staršiu apsidu, ako vlastný chrám zo začiatku 14. storočia.

V chráme boli výskumom objavené okrem centrálnej krypty (krypta č. 1) na čele lode chrámu aj so vstupným schodiskom, ďalšie tri krypty. Zatiaľ nevieme medzi nimi identifikovať kryptu z roku 1754 podľa farskej kroniky.

V chráme boli zachytené aj staršie dlažby v priestore dnešného hlavného vstupu, tiež pri pilieri E a v sanktuáriu.

Nálezy materiálnej kultúry sme nachádzali len ojedinele. Tvorila ich keramika a železné premety úžitkového charakteru, ako aj fragmenty tabuľového skla.

Pri južnej stene lode chrámu (SE VII) sme objavili fragmenty ľudskej kostry s rozbitou lebku. Sprievodný nález v hrobe tvorila pračka z opaska. Zvyšky drevených truhiel a ľudských kostí sú dokladom o pochovávaní v exteriéri staršieho chrámu.

LITERATÚRA

- GOJDIČ, I. – ZVEDELOVÁ, K. – TIMKOVÁ, M. 2003: Kostol svätého Jakuba a Filipa v Bratislave-Rači. Doplnkový výskum (Južná a západná fasáda lode).
- HAVLOVIČ, L. 2002: Rača. Z dejín a pamiatok obce. Bratislava.
- KUBIČKOVÁ, K. 1967: Príspevok k typológii stredovekého oltára na Slovensku. In: *Ars* č. 1, s. 137–139.
- Pálená krása. Tehly a tehliarske značky. Pezinok 2004.

- PODOLÁK, J. 1989: Rača. Vlastivedná monografia. Bratislava.
- SMOLÁKOVÁ, M. 2004: Nástenné maľby vo farskom kostole v Rači. In: Pamiatky a múzeá 1, s. 23–26.
- ŠURIN, M. – SABO, L. máj 2003: Správa z reštaurátorského prieskumu a návrh na reštaurovanie presbytéria kostola sv. Filipa a Jakuba ml. v Rači. Bratislava.
- ŠURIN, M. – SABO, L. Jún – júl 2003: Zisťovací reštaurátorský prieskum v lodi kostola sv. Filipa a Jakuba ml. v Rači. Bratislava.
- ZUBÁČKA, I. – ZEMENE M. 1995: Pomocné vedy historické. Vysoká škola pedagogická Nitra.

ARCHÄOLOGISCHE ERFORSCHUNG DER RÖMISCH-KATHOLISCHEN PFARRKIRCHE ST. PHILIP UND JAKOB D. J. IN BRATISLAVA-RAČA

TOMÁŠ KRAMPL

Die archäologische Erforschung der Pfarrkirche St. Philip und Jakob d. J. in Bratislava-Rača, die am 22.4. – 12.5. 2003 durch das Slowakische Nationalmuseum-Archäologische Museum in Bratislava realisiert wurde, war von einer kompletten Rekonstruktion des Innenraums der Kirche angeregt, einschließlich der Legung einer Unterflurheizung und des darauffolgenden Bodenaustausches. Aus diesem Grund reichte die ganzflächige Grabung bis auf die Ausnahmen (5 Tiefschnitte) nur in eine Tiefe von 50–60 cm hin.

Die Forschung bestätigte eine historische Angabe der Račaer Pfarrchronik über die Verlängerung des Kirchenschiffs um 8 m westwärts zur Zeit des Pfarrers Móric Alster in den Jahren 1888 – 1889. Zur Wand der älteren Kirche aus Bruchstein verbunden mit Mörtel gehörten zwei steinerne Basen von gleichem Alter, die mit Abdrücken des Kreuzgewölbes der gotischen Empore sowie mit den Treppenhaus-Ausstiegen in der Süd- und Nordwand des Kirchenschiffs korrespondierten. Man verifizierte auch die Erwähnung einer Inschrift an der Außenseite der nördlichen Kirchenwand, nach der Joseph Pálffy und die Menschen von Rača im Jahre 1818 den alten Chorus aus Holz durch einen neuen und festeren ersetzt hätten. Es ist durch vier Basen belegt, die aus einer Kombination von Stein und Ziegeln mit den Stempeln CIP erbaut sind und die sich auf die ältere Hinterwand stützen und ebenfalls durch zwei Vorsatzbasen vor zwei gotischen Basen, was auch von einer Vergrößerung des Chors am Anfang des 19. Jahrhunderts zeugt.

Die Funktion von den Steinbauten entdeckt im NO-Teil der Kirche (SE IX) ist bisher unbekannt. Es handelt sich um eine größere Mauer parallel mit der Nordwand des Kirchenschiffs, die mit einer kleineren Quermauer verbunden war, weiter um ein rundes Podest und eine kleinere Parallelmauer. Die ansetzenden Mauerwerke aus Bruchstein verbunden mit Mörtel sind älter als das runde Podest, das auch gotische Pflasterziegel enthält. Dies ist auch durch ein Nivellement des Fundamentes dokumentiert. Dessen frühere Datierung als die Kirche selbst relativiert die Tatsache, dass es mit der Ostwand des Kirchenschiffs evident nicht verbunden ist. Auf Grund der Entdeckung einer frühgotischen Freske des Christus auf Kalvaria hinter dem Seitenaltar der Jungfrau Maria der Unbefleckten Empfängnis und deren Umrahmung durch die Relikte eines Spitzbogens als auch dank dem Fund eines Rippenabdrucks an der nördlichen Kirchenwand in SE IX vermuten wir die Existenz von einem sog. Ziboriumaltar in diesem Raum.

In der polygonalen gotischen Apside des Sanktuariums wurde ein älteres abgerundetes Mauerwerk entdeckt, gestört durch das Fundament der Südwand des Turmes auf einer und die Ziegelgruft auf der anderen Seite. Dieses Mauerwerk aus Bruchstein verbunden mit Mörtel bildete ein Kreissegment mit einem Innerradius von 2,66 m. Seine Funktion bleibt bisher unbekannt und die chronologische Einsetzung ist nur in dem Sinn möglich, dass es älter als die Gruft Nr. 2 ist. Höchstwahrscheinlich geht es um einen apsidalen Bau, der älter ist als die Kirche selbst und der aus dem Anfang des 14. Jahrhunderts stammt (laut kunsthistorischen Feststellungen).

Innerhalb der Kirche entdeckte man neben der Zentralgruft (Gruft Nr. 1) mit Eingangstreppe im Vorderteil des Kirchenschiffs auch weitere drei Grüfte aus Ziegeln gebaute und mit einer Ziegelgewölbe. Die Gruft Nr. 2 war auf die Nordwand des Sanktuariums gestützt und reichte in die Apside unter das Pastoforium hinein. Sie war einseitig, mit unterschiedlicher Breite auf beiden Seiten und in deren Zuschüttung wurden gotische Steinelemente gefunden. Sie wurde während des barocken Umbaus zugeschüttet. Die Gruft Nr. 3 war auf einen Barockpfeiler des Kirchenschiffs gestützt (F). Mit ihren Ausmaßen war sie zweistöckig, gebaut aus Ziegeln und eingewölbt. Sie wurde ebenfalls gestört, zugeschüttet und auf Grund des Verlaufs der Ostwand ist es fraglich, ob sie auf den Sockel des Pfeilers F angeklebt war und somit jünger als der Barockumbau der Kirche ist, bzw. ob sie durch den Pfeiler gestört wurde. Die Gruft Nr. 4 befand sich am Pfeiler A, auf den sie sich teilweise stützte und sie war von einem länglichen, einseitigen Charakter. Sie wurde aus Ziegeln gebaut und erwies ein Tonnengewölbe, das im Westteil wegen der Zuschüttung gestört war. Nach der Vertikalstratigraphie des Profils SO 7/a war sie älter als der Barockziegelboden im Kirchenschiff, aber jünger als der Barockumbau der Kirche. Bisher können wir unter ihnen die Gruft nicht identifizieren, die laut der Račar Pfarrchronik im Jahre 1754 unter dem Pfarrer Ján Rexa errichtet wurde.

Ältere Böden innerhalb der Kirche erfasste man im Raum von heutigem Haupteingang, in den Sonden 1, 6, 7 und in SE VIII gegenüber dem Haupteingang, bei dem Pfeiler E und im Sanktuarium. Noch vor der Öffnung des Originalbodens aus Pläner haben wir nach der Entfernung von Holzbänken 7 Ziegelfelder bemerkt, die von den Bänken verdeckt wurden und die höchstwahrscheinlich eine Sparfunktion erfüllt haben, d. h. durch ihre Position kann man über die ursprüngliche Anordnung der Bänke am Ende des 19. und am Anfang des 20. Jahrhunderts urteilen. Die Felder enthielten Ziegel verschiedener Herkunft mit den Stempeln CIP, BSB, E, R, PIP?, L und dem Stempel der Ziegelei von Emerich Rössler. Das Sanktuarium hatte einen Betonboden und war erhoben gegenüber der Nivellette des ocker-gelben Plänerbodens in der Kirche. Etwa 8–15 cm unter dem Plänerboden im Kirchenschiff haben wir einen älteren Ziegelboden (25 x 25 x 5 cm) aus der Zeit vor dem Kirchenumbau erfasst, d. h. aus dem 18. – 19. Jahrhundert, der diagonal unter einem Winkel von 45°–50° zur Längsachse der Kirche gelegt war. Dessen ästhetische Auffassung im Raum des Haupteingangs und die Ausmaße des Steinsockels am Pfeiler B deuten an, dass der Haupteingang im 19. Jahrhundert asymmetrisch um etwa 30 cm in Richtung Sanktuarium verschoben war, um einen Zugang auf die Treppe zum älteren Chorus in der Südwand des Kirchenschiffs hinter den Barockpfeiler B zu ermöglichen. Der Ziegelboden wurde auf eine 2 cm dicke Schicht von Weißmörtel mit 8–9 cm Sandunterlage und 6–8 cm Planierungsschicht aus dunkelbraunem Lehm Boden gelegt. Darunter befand sich ein Brandhorizont, den wir bloß in einer Hälfte des Kirchenschiffs erfasst haben. Seine absolute Datierung ist in die Zeitspanne von 1430 – 1434 bis etwa Anfang des 16. Jahrhunderts möglich.

In den Profil SE VIII/b reichte teilweise eine kleine kreisförmige Pfostengrube hinein, die mit dem Brandhorizont korrespondierte und in der eine Münze – Denar von Nikolaus Redwitz aus den Jahren 1430–1434 gefunden war. Nach den Profilen SO 7/a, c ist er zugleich älter als die Gruft Nr. 4. Ein anderer Brandhorizont erfasst im Sanktuarium über dem halbbogenförmigen Mauerwerk in den Schnitten Q und Y ist sichtbar älter.

Im Sanktuarium haben wir in der Sonde 9 Relikte eines älteren karmin-roten Bodens mit den Ausmaßen von 20 x 20 x 3 cm gefunden, der auf ein dünnes Mörtelbett gelegt war. Das Mörtelbett knüpfte an die Süd- und Nordwand des Sanktuariums an und es befand sich etwa 20 cm über dem Sockel der Südmauer des Turmes. Da in diesem Bereich und nicht tiefer als der erwähnte Sockel kein anderer älterer Boden gefunden war, nehmen wir an, dass es sich um älteste gotische Bodennivellette im Sanktuarium handelt, sonst würden sie die Benutzung von dem gotischen Sedes nicht erlauben, der in die Südwand des Sanktuariums eingemauert war und ebenfalls den Zugang zum gotischen Pastoforium situiert in der Nordwand der Apside.

In SE VII haben wir an der Südwand des Kirchenschiffs zwischen den Pfeilern D und E Fragmente eines menschlichen Skelettes gefunden, mit einer Körperhöhe von etwa 170 cm, in der Rückenlage, orientiert W-O mit dem Kopf im Westen. Der Schädel war zerbrochen. Nur ein Begleitfund war dabei – Ringschnalle aus einem Gürtel. An den Profilen IV/c, V/a und VI/b befanden sich Reste von Holzsärgen und Knochen, was die Bestattung im Exterieur einer älteren Kirche bezeugt. Reste von Menschenknochen und Schädel entdeckte man auch in SE IX zwischen der freigelegten größeren Parallelmauer und der Nordwand des Kirchenschiffs sowie in der Ecke am Pfeiler F in SE VIII.

Die Funde der Sachkultur kamen nur sporadisch zutage. Es sind zwei Abfallobjekte aus einer Aufschüttung aus hellbrauner Erde zu erwähnen, besonders in SE I (Schnitt Y) und IV (Profil IV/b). Hier befand sich vor allem die neuzeitliche Gebrauchskeramik – ein Dreifuß von Außen schwarz abgeflammt, ein Krughenkel mit Stempel, glasierte Keramik mit floralen und linearen Motiven, Schalen, Teller, Deckel, sowie Eisengegenstände ebenfalls vom Gebrauchscharakter – Nägel, Pflöcke, eine Hülse für Holzstab, eine Klinge von einer Sichel bzw. einem Winzermesser, ein Eisenansatz für einen Abkratzer der Baumrinde (?), ein Hufeisenfragment, ein bügelartiger und ein torbandartiger Gegenstand. Die Knochen waren menschlich (Schenkelbein) sowie tierisch, außerdem wurde auch durchsichtiges weißes Tafelglas gefunden. Ähnliche Schichten entdeckte man in SE II am Profil SO 10/a und in der Sonde 4 im Sanktuarium, beide in einer Tiefe von etwa 20–24 cm unter der Oberflächenebene. Aus dieser Schicht in der Sonde 10 stammt ein Denar von Kaiser Leopold I. aus dem Jahre 1693. Eine ähnliche Schicht wurde auch im Schnitt Y in SE I entdeckt, wo keramische Fragmente eingebettet im Mörtel waren. Diese Schicht befand sich jedoch erst 45–52 cm unter der Oberfläche.